

М-р Здравко Савески
ФОН Универзитет - Скопје

Zdravko Saveski, MA
FON University – Skopje

**КРИТИЧКА АНАЛИЗА НА
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈАТА
НА ПОЛИТИЧКАТА
КУЛТУРА НА
Г. АЛМОНД И С. ВЕРБА**

**CRITICAL ANALYSIS OF
G. ALMOND AND
S. VERBA'S
CONCEPTUALIZATION OF
POLITICAL CULTURE**

РЕЗИМЕ

Во овој труд се врши критичка анализа на концептуализацијата на политичката култура содржана во највлијателното дело на Г. Алмонд и С. Верба, „Граѓанската култура“, што е само една од неколкуте области на можна критичка анализа на ова дело. Во трудот постои и посочување на определени нејаснотии што во врска со класификациите на Алмонд постојат во македонската политиколошка мисла.

Клучни зборови: политичка култура, граѓанска култура, класификации на политичките култури и политичките системи.

SUMMARY

This work represents a critical analysis of the conceptualization of the political culture as presented in the most influential work of G. Almond and S. Verba entitled “Civil Culture”, which is merely one of the several areas of potential critical analysis of this work. Furthermore, this work indicates certain ambiguities in terms of Almond’s classifications existing in the Macedonian politicological thought.

Key words: political culture, civil culture, classifications of the political cultures and the political systems.

ВОВЕД

Тргувајќи од антиавторитарната позиција дека е важен авторитетот на вистината, а не вистината на авторитетот, која единствено овозможува доследна примена на научниот принцип *de omnibus dubitandum*, беше пристапено кон критичка анализа на една од највлијателните студии од областа на политичката култура, „Граѓанската култура: политичкото однесување и демократијата во пет земји” од авторите Габриел Алмонд¹ и Сидни Верба. Притоа, беше забележана значителна диспропорција помеѓу научната репутација и научната вредност на оваа студија. Студијата содржи голем број крупни недостатоци од методолошка и теориска природа, кои директно негативно влијаат врз квалитетот на понудените сознанија. Имајќи го предвид тоа, критичката анализа на придонесот на Алмонд и Верба за проблематиката на политичката култура може да цели во насока на разгледување на методолошките слабости на нивното дело, на посочување на идеолошката заднина што се крие зад објективистичката, аполитичка реторика применета во делото и/или на осветлување на теориските недоречености во врска со клучните поими на „Граѓанската култура”.

Идеолошката анализа нема да ја разгледуваме во оваа прилика, поради нејзината „несоодветност” во услови на интелектуална клима која цврсто верува дека е можно дезидеологизирано, безвредносно анализирање на политичките и, воопшто, на општествените појави. За жал, поради недостаток на простор, ќе ја изоставиме и анализата на методолошките слабости на „Граѓанската култура”, и покрај нејзината релевантност што произлегува од фактот дека Алмонд и Верба, како приврзаници на „емпириската демократска теорија”, тврдат дека своите заклучоци ги извлекуваат непристрасно, врз основа на она што самата емпирија, самите собрани податоци го кажуваат. Единственото со што во продолжение ќе се занимаваме при критиката на „Граѓанската култура” се однесува на концептуализацијата на политичката култура од страна на нејзините автори. Сепак, претходно ќе се осврниме на една нејаснотија што во врска со придонесот на Алмонд за проблематиката на политичката култура постои во македонската политиколошка мисла.

ПРВА АЛМОНДОВА КЛАСИФИКАЦИЈА НА ПОЛИТИЧКИТЕ КУЛТУРИ?

Еден од основните придонеси на Алмонд и Верба за политиколошката мисла, со сигурност, е нивната типолошка поделба на политичката култура. На самата типологија подолу ќе и’ посветиме повеќе внимание, а овде ќе го отвориме прашањето, дали оваа типологија е прва (и последна) типологија на

¹ Поради погрешна транскрипција на македонски јазик, овој автор може да се сретне и како “Олмонд”. Се работи за погрешна транскрипција, бидејќи неговото презиме во англискиот оригинал е “Almond”, а не “Allmond”.

Алмонд и Верба, или таа е нивна втора, ревидирана верзија. Ова прашање се наметнува при проучувањето на она што македонските автори го напишале околу сфаќањата на Алмонд и Верба за политичката култура. Така, Саво Климовски спомнатата класификација ја објаснува како единствена во поглавјето „типологии на политичката култура“, но две страници претходно читаме дека „првата класификација на Алмонд, разликува 4 политички култури: прединдустриска, тоталитарна, англо-американска и континентално-европска.“ (Климовски, 1060-1063 стр.) Следствено, ако последново е прва класификација (односно типологија) на Алмонд, тогаш типологијата во „Граѓанската култура“ е негова втора типологија (во коавторство со Верба). Слично, а и доста поексплицитно, до ист заклучок доведува и објаснувањето на Димитар Бајалциев околу типологизациите на политичката култура од страна на нивните родоначалници „Х. Алмонд, С. Верба и др.“ (Бајалциев, 465 стр.).

Од друга страна, ако се фрли поглед врз она што Милан Подунавац и Љубомир Јакимовски го имаат напишано во врска со ова прашање, произлегува дека она што Алмонд го класифицирал при наведувањето на прединдустрискиот, тоталитарниот, англо-американскиот и континентално-европскиот ентитет се политичките *системи*, а не политичките *култури*. Според овие автори, Алмонд ги дели политичките системи на три големи групи: примитивни (со парохилална политичка култура), традиционални (со поданичка) и модерни (со партиципативна). При класификацијата на модерните политички системи, Алмонд, според Подунавац и Јакимовски, ги наведува проблематичните прединдустриски, тоталитарни, англо-американски и континентално-европски ентитети. (Podunavac, 180 str., Јакимовски, 56 стр.).

За жал, поради објективни причини, авторот на овој научен труд не беше во можност да го консултира оригиналот на Алмонд, што го посочи Подунавац (изданието на “Comparative Politics Today” од 1965 година). Консултирано беше единственото издание на ова дело на Алмонд што му беше достапно на авторот на трудов, четвртото издание од 1988 година. Таму Алмонд, заедно со Г. Б. Пауел, прво врши поделба на индустриски и прединдустриски држави, а потоа индустриските држави ги дели на демократски (конзервативни и либерални) и авторитарни (конзервативни и радикални), а прединдустриските - на неотрадиционални, популистички и авторитарни (технократски, технократско-дистрибутивни и технократско-мобилизаторски) (Almond, Powell, p. 138).² Оттука следи заклучокот, дека проблематизираната класификација е прва класификација на Алмонд, но на политичките системи, а не на политичките култури.

2 Би сакал овде да го изразам моето чудење што некој, во 1988 година, нашол за сходно да изврши поделба на државите на индустриски и *прединдустриски*. Се работи за западно гледање од птичја перспектива, или за што? Во иста насока, би го поставил прашањето зошто во класификацијата на Алмонд и Пауел нема категорија „демократска прединдустриска држава“? Бидејќи не постои ниту еден пример за „демократска прединдустриска држава“, или бидејќи Алмонд и Пауел во принцип ја отфрлаат можноста прединдустриска држава да биде и демократска?

Кој заклучок е валиден? Дали може да се зборува за прва Алмондова класификација на политичките *култури* или на политичките *системи*? Во неможност да го консултира оригиналот, авторот на трудов во оваа прилика ќе се воздржи од давање категорични судови. Единствено што може да направи е да посочи дека постои проблем онаму каде што се чини дека сè е јасно. Исто така, би посочил дека, во случај да постоеше хипотетската Алмондова класификација на политичките култури, доста веројатно би било Алмонд, во „Граѓанската култура”, нудејќи нова (?) класификација на политичките култури, да спомне дека претходно застапувал поинаква поделба на политичките култури и да објасни зошто целосно го променил категоријалниот апарат.

ТЕОРИСКИТЕ НЕДОРЕЧЕНОСТИ НА „ГРАЃАНСКАТА КУЛТУРА”

Испитувањето на политичките култури спроведено во САД, Британија, Германија, Италија и Мексико, содржано во „Граѓанската култура”, се темели врз одредени теориски поставки, чија суштина е следнава:

Постојат три главни типови на политички култури (парохијална, поданичка и партиципативна) утврдени врз основа на четири критериуми (ориентацијата на поединците кон политичкиот систем како целина, кон неговите аутпут и инпут аспекти, како и кон самите себеси како политички субјекти). Луѓето со парохијална политичка култура се несвесни за општите политички процеси и не се активно вклучени во нив; оние со поданичка политичка култура се свесни, но и неактивни, додека оние со партиципативна политичка култура се и свесни и активни во политичките процеси. Покрај на овие главни типови политичка култура, Алмонд и Верба посочуваат и на постоењето на т.н. „системски мешани” политички култури во кои постојат значителни пропорции на два главни типови политичка култура. Така, имаме парохијално-поданичка, поданичко-партиципативна и парохијално-партиципативна политичка култура.

По утврдувањето на сета оваа типологија и по посочувањето на постоењето на „рационално-активистичкиот” модел на политичка култура”, опишан во „учебниците за граѓанство”, авторите на „Граѓанската култура” ја промовираат политичката култура што ја застапуваат - граѓанската култура. За неа ќе напишат дека е „мешана политичка култура”, која споделува многу со рационално-активистичкиот модел, која е „лојалистичка партиципативна култура”, и во која партиципативните политички ориентации се комбинирани со поданичките и парохијалните (Almond, Verba, pp. 11-30).

Од овој преглед гледаме дека Алмонд и Верба, и покрај својата емпирицистичка ориентираност, во „Граѓанската култура” нудат теориски сознанија кои имаат далеку од минорно значење за самата поставеност на делото. Без разлика на тоа колку е ова во согласност со емпирицистичката ориентираност на авторите, овде ќе се обидеме да покажеме дека промовираните поими и

класификации во „Граѓанската култура” страдаат од бројни недоречености, кои имаат свое влијание врз нивниот квалитет и прифатливост.

Ќе почнеме со поимот „граѓанска култура”. Две термилошки прашања се наметнуваат во врска со него. Прво, зошто „граѓанска култура”, а не „граѓанска политичка култура”? Дилемата што ја отвора ова термилошко прашање е, дали „граѓанската култура” на Алмонд и Верба е тип на политичка култура или, општо, тип на култура? Избраниот термин недвосмислено посочува на втората опција, а во таа насока посочува и фактот дека Алмонд и Верба за граѓанската култура не зборуваат во поглавјето за типовите политичка култура, туку во поглавјата пред и по ова поглавје. Од друга страна, во прилог на првата опција зборува експлицитното тврдење на авторите дека граѓанската култура е “мешана *йוליџичка* култура” (Almond, Verba, p. 29. Подвлекувањето додадено) и посочувањето дека во неа е содржана комбинација на партиципативни, поданички и парохијални *йוליџички* ориентации (Almond, Verba, p. 30). Постои и трета опција - граѓанската култура, според Алмонд и Верба, да е и тип на култура и тип на политичка култура. Имено, поглавјето пред она за типовите политичка култура Алмонд и Верба го насловуваат „граѓанска култура”, без понатамошни одредници, а поглавјето што следи по типовите политичка култура го носи насловот „граѓанската култура: мешана политичка култура”. Како што гледаме, сите три опции се во игра - на штета на авторите на „Граѓанската култура”.

Второто термилошко прашање што се наметнува во врска со поимот „граѓанска култура”, е зошто токму „*џраѓанска* култура”? Истото прашање си го поставува и Карол Пејтман во нејзината критичка анализа на „Граѓанската култура”, посочувајќи дека Алмонд и Верба никаде во нивното дело не објаснуваат зошто културниот образец што го застапуваат, го нарекоа „граѓански” (Pateman, p. 95). Дали според нив граѓанската култура е граѓанска поради тоа што им е својствена на граѓаните на дадено општество? Ова е веројатниот заклучок, и тоа доста веројатно нема ни да имаше потреба експлицитно да се објаснува, но имајќи предвид дека поимот „граѓанин” Алмонд и Верба не го користат во непроблематично значење, се поставува прашањето, дали е најсоодветно културниот образец што го застапуваат да го наречат „граѓански”. Да објасниме. Според класичното демократско сфаќање, поимот „граѓанин”, за разлика од поимот „поданик”, се употребува за да го означи оној припадник на политичката заедница кој поседува одредени права и кој тие права ги користи за да влијае врз политичките процеси на таа заедница. Поимот „пасивен, апатичен граѓанин”, од оваа гледна точка, е на границата да се смета за *contra dictio in adjecto* и всушност се разви како суфемистичко руво за да го затскрие поданичкото однесување при постоење на можноста за граѓанска партиципација во општите работи. За разлика од ваквото сфаќање на граѓанството и подаништвото, кое нив ги разбира како меѓусебно спротивставени поими, Алмонд и Верба тргнуваат од „модерното” сфаќање кое инсистира на единството на граѓанското и поданичкото однесување: „Активниот влијателен граѓанин

опишан во нормативната политичка теорија не е ослободен од обврските на поданикот. Ако учествува во создавањето на законот, од него исто така се очекува и да му се потчинува на законот” (Almond, Verba, p. 120). На овој став може да му се стави забелешка дека, ако партиципативниот граѓанин го почитува законот во чие донесување зел учество, тоа не значи дека тој е поданик покрај тоа што е партиципант, но веќе премногу завлеговме во идеолошката анализа на концептите на Алмонд и Верба. Од гледна точка на концептуализацијата на политичката култура на Алмонд и Верба, забелешката што ќе им ја упатиме е дека, имајќи ги предвид нивните претензии за ригорозна научност, би се очекувала употреба на попрецизен термин или барем објаснување што ќе следи веднаш по првата употреба на поимот „граѓанска култура” што конкретно ќе се подразбира под поимот „граѓанин”, и зошто токму нивното значење на поимот „граѓанин” е она поточното. Ова уште повеќе, бидејќи Алмонд и Верба понудија објаснување што ќе подразбираат под поимот „култура”. Исто така, останува неисполнето очекувањето од Алмонд и Верба, штом веќе за парохилјалната, поданичката и партиципативната политичка култура, преку симпатична употреба на единици и нули, прикажаа која политичка култура какви карактеристики има, истото да ни го овозможеа и во случајот со граѓанската култура. Вака, ние знаеме дека граѓанската култура е комбинација од три политички ориентации, но каква конкретно е таа комбинација Алмонд и Верба не ни оставаат друга алтернатива освен „ненаучно” да шпекулираме.

„Граѓанската култура” содржи уште една недореченост поврзана со својот носечки поим. Спомнавме дека Алмонд и Верба зборуваат, покрај за главни типови политичка култура, и за „системски мешани” политички култури. Бидејќи и граѓанската култура е претставена како „мешана политичка култура”, од авторите би се очекувало да објаснат кој е нејзиниот однос со „системски мешаните” политички култури и врз основа на што за неа кажуваат дека е „мешана”, а не „системски мешана” политичка култура. Вака, при услови на постоење „дупки” во теориската шема на „Граѓанската култура”, повторно сме принудени „ненаучно” да шпекулираме.

Колку што може да се сфати, постојат две разлики помеѓу граѓанската култура и „системски мешаните” политички култури: помалку суштинската е што „системски мешаните” политички култури вклучуваат елементи од два главни типови политичка култура, а „мешаната” од сите три, додека посуштинската е дека кај „системски мешаните” политички култури едниот сегмент од општеството има една политичка култура, а другиот сегмент друга политичка култура, за разлика од општеството со граѓанска култура каде трите главни политички култури се комбинирани во секој поединец за кого може да се каже дека поседува граѓанска култура. Сепак, како што добро забележа Пејтман, конкретните комбинации на политичките ориентации не се баш случајно распределени помеѓу поединците со различен општествено-економски статус (Pateman, p. 87), што упатува на заклучокот дека разликата помеѓу „мешаната” и „системски мешаните” политички култури е премногу ефемерна (покрај тоа

што е идеолошки мотивирана) и дека, конкретно, потребна е тешка схоластика за да се повлече дистинкција помеѓу граѓанската култура и поданичко-партиципативната политичка култура.

Уште поинтересен сооднос кој Алмонд и Верба не го разработија, а за што „Граѓанската култура” дава основа, е соодносот помеѓу главните типови политичка култура и карактеристиките кои се наведени при разгледувањето на компатибилноста помеѓу политичката структура и политичката култура: лојалност, апатичност и отуѓеност (Almond, Verba, pp. 20-21). Според она што го кажуваат авторите, секоја политичка култура, во однос на својата компатибилност со политичката структура на дадено општество, може да биде лојална, апатична и отуѓена. Впечаток е дека, за авторите некомпатибилноста помеѓу културата и структурата е лоша сама по себе и дека, по импликација, развојот на партиципативна политичка култура, на пример, при поданичка политичка структура не е пожелен развој на настаните, но тоа завлекува во идеолошката анализа па овде ќе го оставиме настрана. Овде ќе забележиме дека, постапувајќи по упатствата на Алмонд и Верба, може да се заклучи дека постојат такви оксиморони како „апатична партиципативна култура” и, уште поважно, дека обработката на конкретните карактеризации на политичките култури би било несомнено плодна работа. Да се објасни кои се спецификите на лојалната партиципативна култура, на отуѓената партиципативна култура, на лојалната поданичка култура, на отуѓената поданичка култура, да се утврди кои се нивните носители и поради кои причини, да се прецизира дали постои природна врска помеѓу, на пример, апатичноста и парохилноста, според мислењето на авторот на овој труд, тоа би значело значително подобрување на концептуализацијата на политичката култура на Алмонд и Верба. Штетата е уште поголема, бидејќи, според авторот на трудов, можеби подобро е типологијата на политичката култура да ги содржи типовите лојална, апатична и отуѓена наместо типовите со кои оперираат Алмонд и Верба, но, повторно, за тоа во друга прилика.

Нецелосната разработка на предложената типологија на политичката култура на Алмонд и Верба се огледа и во ненудењето одговор на прашањето, дали постои нужен sukcesивен развој на политичката култура од парохилно-преку поданичка до партиципативна или е можно „прескокнување” на поданичката култура. Бидејќи авторите на „Граѓанската култура” зборуваат и за парохилно-партиципативна култура, може да се претпостави дека „прескокнувањето” на поданичката култура е можно, но сепак едно е да се остават читателите да претпоставуваат, а друго да им се понудат експлицитни сознанија. Во иста насока, Алмонд и Верба не нудат сознанија од малку погурманска природа околу тоа дали во случајот кога имаме sukcesивен развој на политичката култура се работи за линеарен или за дијалектички развој, односно, настрана од „надминатата” дијалектичка терминологија и мисла, дали замената на парохилноста култура со поданичка за авторите е позитивен развој на настаните сам по себе или тоа е нужно негативно повлекување за подоцна да

се напредне кон попозитивниот ентитет. Ќе биде забележано, се надевам, дека ова не е толку схоластично прашање колку што може да звучи.

За крај, збор-два и за несоодветната употреба на термините „подаништво” и „партиципативност”. За оваа проблематика многу повеќе би можело да се каже од гледна точка на идеолошката анализа, а овде ќе напоменеме само за два случаи, кои имаат потеориски реперкусии. Оние што ќе се нафатат со читање на „Граѓанската култура” веќе на почетокот ќе сретнат едно интригантно тврдење дека покрај демократската држава, другиот модел на партиципативна држава е тоталитарната држава (Almond, Verba, p. 3). Не навлегувајќи и во идеолошката мотивација, ќе го поставиме следново прашање: врз основа на што Алмонд и Верба заклучија дека тоталитарната држава е еден од двата модела на „модерна партиципативна држава”, кога, имајќи ги предвид критериумите што самите тие ги понудија, таа ни оддалеку не овозможува постоење на партиципативна култура (што, по претпоставка, е причината таа да се окарактеризира како партиципативна држава). Ниту нејзините припадници на себе гледаат како на политички субјекти, ниту пак учествуваат во инпут аспектите на политичкиот систем, при што причините и за двата факта не лежат во нивната непартиципативност, туку во непартиципативноста на „политичката структура”.

Тука доаѓаме и до последната забелешка што овде ќе ја спомнеме. Најчесто, Алмонд и Верба поимот „партиципативност” го толкуваат премногу широко, но понекогаш и премногу тесно. При еден случај, кога имаме пример за второто, авторите посочуваат дека кога кај поединците постои барање за почитување на законот и свест за сопствените права, се работи за „поданичка компетентност” (Almond, Verba, p. 169). Ако се апстрахираме од видувањата на Алмонд и Верба, тогаш, сметам, доста јасно е дека ваквото однесување на поединците можеби е помалку партиципативно споредено со влијанието врз донесувањето одлуки, но дека дефинитивно не може да стане збор за негово карактеризирање како поданичко однесување. Сепак, бидејќи според шемата на Алмонд и Верба, ориентираноста кон аутпут аспектите без ориентираност кон инпут аспектите на политичкиот систем е знак на подаништво, авторите не се двоумеа посоченото однесување да го окарактеризираат како поданичко. Дека теориските шеми можат да и’ одолеат на емпиријата, се покажува дека е можно и кај припадниците на „емпириската демократска теорија”.

ЗАКЛУЧОК

Политичката култура е појава чија важност за функционирањето на политичкиот систем е далеку од занемарлива. Оттука, на Алмонд и Верба сме должни да им оддадеме признание за тоа што во политиколошките кругови ја утврдија свеста дека институционалната рамка, политичката структура, не си е сама на себе доволна, дека стабилноста на политичкиот систем зависи од нејзиното надополнување со соодветна политичка култура. Ова сознание е доста корисно од практичен аспект, особено за новите демократии како Македонија, зашто посочува дека работењето на демократизацијата на земјата не завршува со имплантирањето на демократска институционална рамка и дека за демократијата да стане успешна, мора да се работи и на полето на политичката култура, со цел таа да стане компатибилна со демократската институционална рамка. Но од друга страна, овој несомнен придонес на Алмонд и Верба за развојот на политиколошката мисла не смее да ни го замагли погледот и да не доведе до бланко прифаќање на секој збор што произлегол од перото на Алмонд и Верба. Како што беше покажано во трудот, концептуализацијата на политичката култура од страна на Алмонд и Верба страда од голем број недоречености, чие игнорирање воопшто нема да придонесе за развојот на нашето знаење во сферата на политичката култура. Исто како што нема да придонесе ни игнорирањето на необјективноста на „објективизмот“, толку јасно видлив во „Граѓанската култура“, а на што во иднина, се надевам, ќе му биде посветено заслуженото внимание во некој друг научен труд. Критичката анализа е доста здрава појава за една наука и вистинска штета е што во македонската политиколошка мисла таа толку ретко се практикува.

Литература

1. Almond, G. A. and Powell Jr., G. B. (eds.) (1988). *Comparative Politics Today*. Glenview, Boston, London: Scott, Foresman and Company.
2. Almond, G. and Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Countries*. Princeton: Princeton University Press.
3. Бајалдиев, Д. (2000). *Политологија*. Скопје: Правен факултет.
4. Јакимовски, Ј. (1988). *Социјализмот и политичката култура*. Скопје: Македонска книга.
5. Климовски, С. (2003) *Уставно право и политички систем*. Скопје: Просветно дело.
6. Pateman, C. *The Civic Culture: A Philosophic Critique* во Almond, G. and Verba, S. (eds.) (1989). *The Civic Culture Revisited*. Newbury Park: Sage.
7. Podunavac, M. (1982) *Politicka kultura i politicki odnosi*. Beograd: Radnicka stampa.